

KÜRESEL KENTTE KOMŞULUK

Arş. Gör. Ahmet KOYUNCU
Neuşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü
basyuce@gmail.com

Özet

“Markalar ya da Şehirler Yüzyılı” olarak adlandırılan 21. yüzyılda kentlerde meydana gelen değişmelere paralel olarak ülkelerin ve kentlerin fiziki, sosyal ve kültürel görünüşleri de değişmektedir. Kentlerin bu görünümü, ülkelerin kültürel tarihini, ekonomik gelişmişlik düzeyini olduğu kadar, toplumsal ve sosyo-psikolojik özelliklerini de yansıtmaktadır. Bu süreç, yani farklı toplumsal grup ve kültürlerin oluşturduğu çeşitlilik, farklı kültürlerin kendilerini kent ortamında yeniden üretmelerini ve buna ilişkin kentsel bütünleşme ve kaynaşma sorunlarını da beraberinde getirmiştir. İnsanoğlu var olduğu günden bugüne toplumsal yapının en temel birimlerinden birini teşkil eden komşuluk müessesini incelediğimiz bu çalışmada, söz konusu sürecin komşuluğun toplumsal yapı içindeki yeri, komşuluk hakkındaki genel kanaatler, komşuluktan doğan hak ve ödevler, beklentiler komşularla olan ilişkilerin niteliği, niceliği ve yoğunluğu üzerine etkisi konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Komşuluk, küreselleşme, kent sosyolojisi, kentleşme, toplumsal yapı.

NEIGHBORHOOD IN GLOBAL URBAN

Abstract

The physical, social and cultural perspectives of countries and cities are changing as parallel of the changes that took place in the cities in the 21th century which is called as “Brands or Cities Century”. These perspectives of the cities are reflecting the countries cultural history, level of economic development as much as social and socio-psychological features. This process, that is, the variety created by different social groups and cultures, leads to reproduce different cultures themselves in city environment and regarding this urban integration and cohesion problems carried with in. In this research, we analyzed neighborhood community which constitutes one of the basic units of the social structure since human beings existed, the place of the neighborhood in the social structure in this process, general belief about neighborhood, rights and duties arising from neighborhood, expectations, the effects of neighborhood relations on its characteristics, quantity and quality have been discussed.

Key Words: Neighborhood, globalization, urban sociology, urbanization, social structure.

GİRİŞ

Küreselleşmenin şehirler üzerindeki etkileri ile ilgili kanaatler, bu sürecin olumlu yönlerine vurgu yapmakla birlikte genellikle eleştirel ve muhaliftir. Nitekim birçok yerli ve yabancı bilim adamı, bu sürecin özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan fırsatlardan çok riskler doğurduğunu açıkça ifade etmektedirler.

Bu bağlamda konuya ilişkin farklı tezler ortaya atılmış, kimileri bu süreçle beraber kentteki ilişkilerin gittikçe daha fazla resmi, parçalanmış, ikincil ilişkilere dayanacağı; ailenin zayıflayacağı akrabalığın ve komşuluğun kaybolacağı, ticari ilişkilerin ve kitle kültürünün insan hayatının bütününe kapsayacağı ve modernizmin beraberinde getirdiği bireyselliğin insanları yalnızlaştıracağı ve yabancılaştıracağını savunurken; kimileri de kent merkezlerinde hala küçük köyler yaşadığını, aile, akrabalık, komşuluk gibi birincil ilişkilerin hayatın en önemli yanları olduğu ve onlara ilişkin değerlerinde, ticari hayatın öne sürdüğü değerleri de kendilerine uydurmaya çalıştığı, başka bir ifade ile kentin, bir çok köyün bir araya gelmesinden oluştuğu ve sosyal statü, ekonomik güç ve teknolojik imkan artışıyla yada kentte ortak değerlerin oluşmasıyla bireyin yalnızlaşmadığını, tersine bir cemaat yaşamı sürdürdüğünü savunmaktadır.

Son kertede tüm düşünürlerin üzerinde ittifak ettiği bu değişim süreci, toplumsal sistemi ve bu toplumsal sistemin bir parçası olan komşuluk ilişkilerini de etkilemiş, özellikle 1950'lerden sonra sanayileşme, modernleşme ve hızlı kentleşmenin etkisi altında kalan toplumumuzda komşuluk müessesinin verili klasik formlarında yeni biçimlerin ortaya çıkmasına ortam hazırlamış, komşuluktan beklentileri, komşular arası ilişkilerin sıklığını, ilişki biçimlerini, görüşme alanlarını, komşular arası anlaşmazlık konularını, maddi ve manevi yardımlaşmanın niteliği ve niceliğini dönüştürmüştür.

1.KÜRESEL KENTTE TOPLUMSALA DAİR

Küresel kentleşme kavramı, küreselleşmenin kentleşme biçimlerine özel etkisini anlatır. Bu etkinin nasıl bir şey olduğu birçok tartışmanın konusudur. Bir yandan dünyanın her tarafına yayılan benzer üretim-tüketim ve zaman-mekan düzenlerinin oluşturduğu ağlar bütün kentlere vazgeçilmez standart formlar aşılarken, mimariden tüketim kültürüne kadar bir çok alanda kentleri alabildiğine birbirine benzetmiştir (Aktay, 2007:93). Dünyanın her tarafında bir hayat alanı olarak kentin işlevleri birbirine giderek daha fazla birbirine benzemekte, Marshal McLuhan'ın ifadesiyle "küresel köy" tecessüm etmektedir.

Kentleşme, bir bakıma sanayileşmenin altyapısını oluşturan bir süreçtir. Sanayi toplumunun temel özelliği ise "kentlerin, daha doğrusu kent toplumunun gelişmesi"dir. Modern toplumların çözümlenmesini amaçlayan sosyolojinin kendisine başlangıç olarak sanayileşme ve kentleşme biçimindeki "bu çifte görünümlü süreci alması" da bunun bir sonucu niteliğindedir (Lefebvre, 1998:53). Z. Bauman modern yaşamın kentliliğini şöyle vurgular: "Bütün kent yaşamı

modern değildir, fakat bütün modern yaşam kent yaşamıdır. Çünkü yaşamın modernleşmesi demek, kent yaşamına daha fazla benzemesi demektir” (Bauman, 2001:169).

Sosyal bilimciler, modern kentsel yaşam hakkında birbiriyle çelişkili şeyler söylemişlerdir. On sekizinci yüzyılda, kentlerdeki büyük yığılmaların başlangıcından itibaren kentlerin toplum yaşamı üzerindeki etkileri konusundaki görüşlerde kutuplaşma ortaya çıkmış ve etkisi günümüze kadar süre gelmiştir. Bazıları kentleri uygarlaşmış bir erdem, dinamizm ve kültürel yaratıcılık pınarı olarak görmüştür. Bu yazarlar için kentler, ekonomik ve kültürel gelişim olanaklarını artırmakta ve rahat, doyum veren bir varoluşun yaşama araçlarını sağlamaktadır (Byrd,1978:92). Diğerleri ise kent ortamında ilişkilerin tek düzeleştiği ve onları sürdürmenin maddi ve manevi yükünün çok ağır olduğunu hatta kentin saldırgan ve karşılıklı olarak güven vermeyen kalabalıklardan oluştuğu, suç, şiddet ve ahlak bozukluğu ile dolu dumanlı bir cehennem olarak görmüşlerdir (Giddens, 2000:503, Marotta, 2005:1).

1920'lerden 1940'lara kadar, Chicago Üniversitesi'yle bağlantılı çok sayıda yazar, özellikle Robert Park, Ernest Burgess ve Louis Wirth yıllarca sosyolojideki kuram ve araştırmaların ana temeli olan düşünceler geliştirmişlerdir. Bu anlamda Chicago Okulu tarafından geliştirilen iki kavram özellikle dikkate değerdir. Biri kent analizinde ekolojik yaklaşım olarak adlandırılmakta; diğeri ise Wirth tarafından geliştirilen ve kentliliğin 'bir yaşam biçimi olarak nitelendirilmesidir. Ekolojik görüşe göre nasıl ki çeşitli balık türleri, böcekler ve diğer organizmaların yaşadığı bir gölü yeni bir tür istila ettiğiinde bu doğal çevrenin ekolojik dengesi bozulur, gölün merkezinde çoğalan organizmaların bazıları tehlikeli bir varoluşun yaşanacağı kenarlara doğru sürülürlerse kentlerdeki yerleşim, hareket ve yeniden yerleşim kalıpları üzerinde de benzer bir yapılanma görülür.

Sosyolojide kentlerin birey, aile ve cemaat yaşamını belirlemesi ve değiştirmesi üzerine öne çıkan ve Wirth'in "Urbanism as a way of life" (Wirth,1938) eserinden yola çıkılarak ortaya atılan yaklaşımda ise, kentin ilişkilerinin gittikçe daha fazla resmi, parçalanmış, ikincil ilişkilere dayandığı ve dayanacağı; ailenin zayıflayacağı akrabalığın ve komşuluğun kaybolacağı, ticari ilişkilerin ve kitle kültürünün insan hayatının bütününü kapsayacağı iddiası hakimdir (Glazer,1984; Flanagan,1993). Kentliliği "bir yaşam biçimi" olarak gören Wirth kentlerde çok sayıda insanın birbirine yakın mesafede ikamet etmelerine karşın insanların kişisel olarak birbirlerini tanımadan yaşadıklarına işaret eder. Tipik olarak fiziksel bağlar yakın, fakat sosyal bağlar uzaktır. "Uzak, soğuk ve bezgin görünüm" başkalarının beklentileri karşısında bireyi koruyucu bir kalkandır (Wirth,1938:12). Bu durum, geleneksel köylerdeki yaşamla temel bir karşıtlık oluşturmaktadır. Kent sakinleri arasındaki temasların çoğu geçici, yüzeysel ve ilişkileri tatmin etmekten çok başka amaçlar için araç olarak kullanılır. Dükkanlardaki satıcılar, bankalardaki kasiyerler, otobüslerdeki yolcular ve bilet

kontrolörleri arasındaki etkileşimler geçici karşılaşmalardır, kendileri için değil, diğer amaçlarına araç olarak bu etkileşimlere girerler.

Wirth'e göre kentlerde toplumsal yaşamının yoğunluğu farklı özelliklere sahip mahallelerin oluşumuna ortam hazırlar ve bunların bazıları küçük toplulukların özelliklerini koruyabilmelerini sağlar. Örneğin, göç alanlarında aileler arasında geleneksel türde bağlantılar bulunur. Birçok insan diğerlerinin çoğunu kişisel düzeyde tanır. Ancak, bu tür bölgeler kent yaşamının daha geniş kalıpları içine çekildiğinde, bu özelliklerini sürdürme imkânı gittikçe azalır (Giddens,2000:507).

Wirth'in düşünceleri haklı bir şekilde geniş bir geçerliliğe sahiptir. Günümüz kentlerinde günlük temasların kişisel olmayışı inkâr edilemez ve bir derecede bu, genelde çağcıl toplumdaki toplum yaşamı için de geçerlidir. Wirth'in kuramı kendiliğinden sadece bir toplumun parçası olmadığı, ayrıca geniş toplumsal sistemin doğasını ifade ettiği ve etkilediğini fark etmesi açısından dikkat çekicidir. Kentin yaşam biçiminin yönleri sadece büyük kentlerde yaşayanların etkinliklerinin değil, bir bütün olarak günümüz toplumlarındaki toplumsal yaşamının bir özelliğidirler. Ancak Wirth'in düşünceleri bariz sınırlılıklara da sahiptir. Wirth'in kuramı Amerikan kentlerine ilişkin gözlemlere dayanmasına karşın her yerdeki kentliliğe genellenmektedir. Oysa kentlilik her zaman ve her yerde aynı değildir. Ayrıca Wirth, günümüz kentlerindeki ilişkilerin çok fazla yüzeysel olması ve kişisel olmaması özelliğini de abartmaktadır. Nitekim yakın arkadaşlık veya akrabalık bağlarını içeren topluluklar çağcıl kent toplumlarında onun tahmin ettiği kadar sükreldir (Giddens,2000:507). Ayrıca Wirth, kentsel mekânı ve kentli insanı patolojik bir olgu olarak görmesine rağmen, bu durumdan kurtulmak için önerilerde bulunmaz.

Simmel'e göre ise modern hayatın en temel sorunu, devasa toplumsal güçler, tarihsel miras, dış kültür ve teknik karşısında, kişilerin kendi özerklik ve bireyselliklerini koruma çabasıdır. Kentli insan "para ekonomisi"nin de egemen olduğu, herkesi ve her şeyi sayıya indirgeyecek biçimde rasyonelleşmiş, "dakiklik", "hesaplanabilirlik" ve "tamlik"ın egemen olduğu, kendisi için hiçbir şeyin özel bir anlamının bulunmadığı sınırsız zevk peşinde koşan, sürekli birbirleriyle çelişen tepkiler veren "bezgin tutum"un yaygın olduğu bir yaşam tarzına sahiptir (Simmel, 1950: 412-417). Kentli insan, davranışlarını kendisi olarak gerçekleştiremediği ve bölünmüş bir kişiliğe sahip olduğu için, bir "yabancı"dır. Yabancı, "yurdu/toprağı olmayan"dır. Yurt/toprak sadece fiziksel bir değer değil, ayrıca maddi hayatın süreklilik kazandığı sembolik bir duygudur. Kentin yurt haline gelebilmesi için, insanların hem akıllı hem de duygusal varlıklar olarak etkileşimde bulunmaları gerekir. Bu ise ancak günümüzün küçük kasabalarında veya eski Yunan sitelerinde mümkündür. Ulusal, sosyal, ticari ve insani ortak özelliklerimiz, modern toplumlarda yabancıyı bize yakınlaştıran bağlardır. Ne var ki bu bağlar, geniş bir coğrafyaya yayıldığı ve bireyle ilişkisi geniş

bir grup aracılığıyla olduğu için, soyut bir yakınlığa dönüşür (Simmel, 1950a; 1950b).

Gans ise "The Urban Villages" kitabında, hem uydu kentlerde hem de kent merkezinde hala küçük köyler yaşamakta olduğunu söyler. Akrabalık, aile, birincil ilişkiler hayatın en önemli yanları olduğu gibi, onlara ilişkin değerler, ticari hayatın öne sürdüğü değerleri de kendilerine uydurmaya çalışırlar. Bu yaklaşıma göre kent, bir çok köyün bir araya gelmesinden oluşur. Gans'ın "kent köylüleri" adını verdiği gruplara benzer gruplar günümüz kentlerinde oldukça fazladır ve yakın akrabalık ve kişisel bağları içeren komşuluklar sıklıkla kent yaşamı tarafından aktif olarak yeniden oluşmaktadır. Ayrıca bunlar sadece belirli bir dönem o kentte yaşamını sürdürmüş, daha önceden varolan bir yaşam biçiminin kalıntıları değildirler. (Gans,1962:52). Gans sonrası yapılan bir çok çalışmada da kentlerde oluşan cemaatleşme, kurulan örüntüler vurgulanmaya çalışılmıştır. Kentte, çeşitli nedenlerle örneğin göçün tekil yapılmayıp, zincir şeklinde olmasından dolayı (Tilly&Paronon,1974; Mac Donald,1974) veya sosyal statü, ekonomik güç ve teknolojik imkan artışıyla (Fischer,1977; Reiss,1974) yada kentte ortak değerlerin oluşması ile (Koenigsberg,1968) bireyin yalnızlaşmadığı, bunun tersine bir cemaat yaşamını sürdürdüğü görüşü ileri sürülmüştür.

Claude Fischer'de büyük ölçekli kendiliğın herkesin anonim bir yığın içinde kaybolması yerine farklı alt kültürleri teşvik etme eğiliminde olmasının nedenine ilişkin bir yorum getirmektedir. "Urban Experience" (1984) kitabında büyük kentlerin herkesin gayri şahsi bir yığın içinde kaybolmasından ziyade farklı alt kültürleri teşvik etme eğiliminde olduğunu ortaya koyan yeni bir kentsel yorum getirmiştir. Bu yoruma göre, benzer kökene veya ilgilere sahip kentliler yerel bağlantılar kurmak için işbirliği yaparak farklı dini, etnik, politik ve diğer alt kültürel grupları birbirine bağlayabilmektedirler. Kentlerde etnik toplulukları oluşturanların birbirinin geldikleri yerler konusunda hiç bilgileri yoktur veya çok az bilgileri vardır. Ancak kente geldiklerinde benzer dil ve kültürel temele sahip insanların yaşadıkları alana akın ederler ve yeni alt toplumsal yapıları oluştururlar (Giddens, 2000:508). Büyük bir kent 'yabancıların dünyasıdır', ancak kişisel ilişkilere de ortam hazırlar. Bu bir çelişki değildir. Nitekim başkalarıyla birlikte paylaşılan kent yaşantısı aile, akrabalar, arkadaşlar ve iş arkadaşları ve komşulardan oluşan özel yaşamdan ayırt edilmelidir (Giddens,2000:508).

Kentsel yaşamı toplumsal bütünlük çerçevesinde çözümlen sosyologlardan biri de Richard Sennett'tir. Ona göre kentin en önemli özelliği, kişisel farklılıkları gizlemeden ve kişisel değerleri başkasına dayatmadan başkalarıyla ilişki kurma fırsatı veren bir kamusal alan olmasıdır. Kentte insan ilişkileri alışveriş ve turizm etkinliklerine indirgendiğinden kent anlamsızlaştırılmış ve kimliksizleştirilmiştir. Sennett'e göre, modern kültürün sorunu, kamusal mekânların nasıl düzenleneceği, kişisizliğin ve kimliksizliğin nasıl giderileceği; kentsel mekânın gerçekliğinin yeniden insan yaşantısının bir boyutu haline nasıl getirileceğidir (Sennett, 1999: 14-25). Kamusal alan, aile, arkadaşlık ve komşuluk

ortamının dışında ve onlardan çok farklı bir “toplumsal yaşam bölgesi”dir. (Sennett, 2002:33). Modern gayri şahsi yaşantı, anlamsız ve toplumsal karmaşıklık da üstesinden gelinemez bir kötülük gibi görünmektedir. Günümüzün miti, toplumdaki kötülüklerin tümünün gayri şahsiliğe, yabancılaşmaya ve soğukluğa ilişkin kötülükler olarak anlaşılabilceğini varsayar. “Gayri şahsilik”, “yabancılaşma” ve “soğukluk” kavramlarının bir arada kullanılması “mahremiyet ideolojisi”ni oluşturur. (Sennett, 2002:334-385). Mahremiyet, insani deneyimlerin yerleşmesi beklentisi ve düşüncesidir. Bu yerleşme gerçekleştiği ölçüde, insanlar birbirlerine karşı daha yakın ve sıcak davranmaya başlar. (Sennett, 2002:433-434). Modern insanın dağarcığında “mahremiyet” sıcaklık, güven ve duygusal yakınlığı ifade etmektedir. Toplumsal yaşam bu imkânları sunmadığı için gayri şahsî, yararsız, bayat ve anlamsız görünür. Ne var ki, mahrem alan da bireyin beklentilerini karşılayamaz. Kamusal yaşamın zayıflaması, “içtenlikle ilgi duyulan mahrem ilişkileri deforme eder” (Sennett, 2002:16-20).

Bauman’a göre ise bütün modern yaşam kent yaşamıdır. Modernleşme sürecinde hızlı ulaşım araçlarının kullanıma sokulması, yerel olarak tahkim edilmiş tüm toplumsal ve kültürel bütünlüklerin aşınması ve zayıflamasını getirmiştir. Yaşam, başkalarının varlığına daha bağımlı, karmaşık, rasyonel, değerlendirme kapasitesinin üzerinde mesajlara ve seçeneklere açık, daha riski ve maceralı hale gelmiştir (Bauman, 2001; 1999). Modern toplumun sorunu, yabancıların nasıl tasfiye veya tecrit edileceği değil, tüm bilişsel yetersizlik, kararsızlık ve belirsizliklere rağmen, sürekli olarak yabancılarla bir arada nasıl yaşanacağı sorunuudur. Nitekim yaşadığımız modern toplumda insanlar kalabalık halinde bir arada yaşarlar, gündelik işleri süresince başka insanların oturduğu başka alanlara girerler. O kadar çok insanla karşılaşır ki hepsini tanımaları mümkün değildir. İlişkiler iş ilişkilerine indirgenir, sosyal bağ kurmaktan sakınılır. Yaşadığımız dünya daha çok yabancılarla dolu bir “evrensel yabancılık” dünyasıdır. (Bauman,1998b: 74-80). Yabancılardan oluşan kentsel kalabalıklar arasında insan kendini, sorunlarını kendi imkânlarıyla başa çıkarmak zorunda bırakılmış, “önemsiz”, “yalnız” ve “vazgeçilebilir” hisseder. Yabancılar topluluğun ahlâkî denetiminden uzak ve “hiç kimsenin ülkesinin sakinleri”dirler. Kararsız ve tehlikeli bir ilişkinin öznel ve nesnelidirler. Yabancılarla aramızda sağlıklı bir statü ilişkisi yoktur. Yabancılarla karşılaşmaktan kaçınmak mümkün olmadığı için, çözüm olarak karşılaşmanın yadsınması yoluna gidilir. Bu bir çeşit “sahte karşılaşma” veya “uygar ilgisizliktir. “Kent, sahte karşılaşmalar alanıdır”. Karşılaşmalar, kaçınılmaz olduğu ölçüde önemsizdir. Kentte bilişsel ilişkiler anlam “ada”larında kurulur. Birbirine bitişik olmayan okul, mahalle, arkadaşlık grubu, iş yeri, ev, spor kulübü, mahalle kahvesi, ibadethane vb. biçimindeki adalar farklı bilgilerin, anlamların ve ilgilerin mekânlarıdır. Bir adadan diğerine ulaşmak için, yabancılarla karşılaşmanın kaçınılmaz olduğu sokak ve caddelerden geçilir. Sokak, cadde transit geçiş yolları olarak kullanılmaktadır. Ada sakinleri kendi var oluşlarını korumak için ada kıyılarını güçlendirmeye çalışır. Böylece, toplumsal mekân savunusu, “kendi

hareket hakkını elde etme ve ötekilerin bu hareket haklarının sınırlandırılmasını sağlama" mücadelesine dönüşür. (Bauman, 1998a: 188-194).

Bauman, modern kent planlamacılarının homojen bir kent yaratmayı amaçladıklarını belirtir. Ancak bu çabalar, beklenen sonucu vermemiştir. Tekbiçimli olarak inşa edilen kentsel coğrafya, zamanla içinde yaşayanların, ziyaretçilerin ve içinden geçenlerin kimlikleri ve etkileşimleri sayesinde farklılıkları yaşama imkânı veren mekânlara dönüşmüştür. Kentte yabancıların yabancılığı bir derece sorundur. Bir bölgede yabancı olan kişi, öbür bölgeye geçtiğinde yabancılığı ortadan kalkar. Hareket özgürlüğü, kentsel tabakalaşmanın aracı haline gelmiştir (Bauman, 2001:171-4). Bauman, modern dönemden post-modern döneme geçerken yabancı algısının da değiştiğini belirtir. Modern yabancı sosyal, kültürel ve ulusal sınırlardan dışlanmak istenirken; post-modern yabancı korunur. Post-modern yabancı, post-modern hayatın akışkanlığının sembolüdür. Post-modern hareketlilik, küreselleşmeyle ilgili eşit dağıtılmamış bir hareketlilik. Küreselleşme ve yerelleşme (mekânlara kapanma) eşzamanlıdır. Birileri için küreselleşme biçiminde okunan aynı olgu, başkaları tarafından yerelleşme olarak okunabilir. Küreselleşme sürecinin ayrılmaz parçası, mekânı giderek bölme, insanları "ayırma" ve "dışlamadır". Küreselleşme sürecinde alt toplumsal tabakalar, yeni-kabilecilik ve köktencilik eğilimleri gösterirken; üst tabakalar da yerel bağlardan koparak küresel seçkinlere dönüşür ve melezleşir (Bauman, 1995:1-16).

Günümüz büyük kentlerinde insanlar arası ilişkilerin gittikçe daha resmi, daha yüzeysel ve geçici olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, kopuk ve kısa bir çok ilişkinin varlığı, ilişkinin azlığı veya önemsizliği anlamına gelmemektedir. Tam tersine zayıf bağlar, bireyi, çok geniş bir alanda çok fazla insana bağlayarak bireyin bilgi sahibi olma ve kaynaklara ulaşma imkanını da arttır. Diğer yandan sıcak, uzun soluklu, samimi ve yakın ilişkilerden oluşan akrabalık ve dostluklar, hem bireyin deneyimini hem de bilgi akışını kısıtlayabilir. Bütün bu tartışmalar, kentlerde oluşan yerleşim merkezlerinin herhangi bir planlama veya suni bir inisiyatifle değil, fakat bir çok bireyin sosyal, ekonomik, ahlaki ve siyasi tercihlerini kullanarak ortaya çıkardığı oluşumlarla ilgilidir.

Kentlerdeki bu yeni oluşumları analiz etme çabası beraberinde yeni kavramların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kavramlardan en önemlisi veya yeni kent ilişkilerini en iyi tanımlayan, belki de "aşinalık grubu"dur. Kentte, aynı sokakta, apartmanda, hatta aynı mahallede oturanlar, otobüs duraklarından, alışveriş mekanlarından, çocukların oyun bahçelerinden, asansörden birbirlerine karşı bir aşinalık geliştirirler. Bu "aşinalık grubu", aynı semtte oturma ve aynı çıkarları paylaşma temelinde oluşur. İlişkilerin gelişme temelini de bu aşinalık oluşturur. Suttles, bu kavramdan hareket ederek bir komşuluk çevresi tasnifi yapmaktadır. Bunların içinde, bizim için önem arz eden iki tanesine kısaca değinmek istiyorum. Bunlar korunmuş komşuluk çevreleri ve sınırlı sorumluluk

cemaatleridir (Suttles,1974:71). Korunmuş komşuluk çevrelerinin ortak bir kültürü, geçmişe dayalı bir kimliği vardır. Bu çevreler duygusal bağlılıklara dayandığı gibi, mekanlarıyla ilgili ortak çıkarlarını savunur ve bununla dışa karşı bir kimlik geliştirirler. Sınırlı sorumluluk çevreleri de aşinalık grubu temeli oluşturur. Komşuların gerek mahalleye gerekse birbirlerine karşı sınırlı, özgün, istemli ilişkileri söz konusudur. Okulların durumu, yollar, paylaşılan servisler, ortaklığın birlikteliğin temelini teşkil eder.

Sonuç olarak modern kentin geleneksel kentlerden farklı yapıları ve sorunları vardır. Geleneksel kentler kültürel ve ahlaki alt bölgelere ayrılmıştır. Geleneksel kentte sosyal ve ahlâki kontrol bu mekânlarda sağlanmaktaydı. Modernleşme sürecinde ise bu alt bölgelerin sınırları kaldırılarak kentsel bütünleşme amaç haline gelmiştir. Kent içi sınırların kalkması ve kentlerdeki nüfus yoğunlaşması kentte yaşayan herkesi birbirine yabancı hale getirerek, ahlâki kontrolü zorlaştırmıştır. Bu bağlamda günümüz sosyologları modern kentsel ortamın akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin yeni formlarını “aktif olarak yaratmış” olduğunu tespit etmektedirler. Yakın akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinin yanı sıra, modern kentlerde topluluk ilişkilerinin devam ettiği ve yeni topluluk biçimlerinin meydana geldiği görülmektedir. “Yeni topluluklar bazen aynı mekânda yaşayan ve benzer kaderi paylaşan, benzer sorunları yaşayan insanların kaynaşmasıyla, örgütlenmesiyle ortaya çıkabilir. Bu insanlar köken olarak farklı etnik veya geleneksel topluluklara bağlı olabilir, fakat kaderleri onları bir araya getirmiştir” (Hall, 1998: 80). Farklı kültürel temellere sahip olanlar, ortak sorunlar karşısında farklılıklarını geri plana iterek dayanışma içine girebilmektedirler. Bu anlamda kent çözümlemecileri sınırlayıcı bir tanım yapmak yerine, onu tanımayı tercih ettiğinde su özelliklerle karşılaşır: Kentler, yeniliklerin ve buluşların; ekonomik gelişmenin; sanayileşmenin; askeri, dini ve ekonomik örgütlenme ile siyasal değişimlerin; yeni değerler ve tutumların; özgürlüklerin; yabancılarla karşılaşmanın; işlevsel farklılaşmanın; biyolojik ve kültürel çeşitliliğin; kozmopolitleşmenin, melezleşmenin; sosyalleşmenin; uygarlaşmanın ve örgütlü kontrolün mekânlarıdır (Lefebvre, 1998; Giddens, 2000b).

Konuya ülkemiz açısından bakıldığında, Türkiye’de de son 50 yılda hızlı bir sosyo-kültürel ve teknolojik değişim yaşandığı görülmektedir. Bu süreç, resmi makamlara ve kamuoyuna da yansımıştır. 1982 Anayasası’nın devlete, aileyi destekleme görevi vermesi, 1986’da DPT’nin Türk ailesi sektörü oluşturması, 1989’da Aile Araştırma Kurumu’nun kurulması, bu sürecin bir parçasıdır. Büyük şehirlerde, özellikle gecekondualarda bireylerin yalnızlığa mahkum olduğu, cemaat yaşamının kaybolduğu; şehirlerde resmi, kopuk, yabancılaştırıcı ortamların hakim olduğu endişesi devletin araştırma projelerini de etkilemiştir. 1990’da DPT, 1992’de Aile Araştırma Kurumu’nun gecekondu ve Türk ailesini konu alan araştırmalara imza atması bunun belirgin delillerini teşkil etmektedir.

2. KOMŞULUK VE KOMŞULUĞUN SOSYAL İŞLEVLERİ

Bilindiği gibi insan psiko-sosyal bir varlıktır ve yaşamını sürdürebilmesi için belli ölçüde diğer insanlarla birtakım ilişkilere girmek zorundadır. Biyolojik ve psikolojik gereksinimlerini sağlamak için bir aileye, ekonomik gereksinimleri için bir işe veya mesleğe ve toplumsal bir varlık olması nedeniyle de yaşadığı çevredeki komşulara ihtiyaç duyar.

Komşu, konutları yakın olan kimselerin birbirine göre aldıkları addır. Komşuluk ise belirli bir coğrafi çevre içinde birbirlerini ziyaret eden, şahsen ve ismen tanıyan, karşılıklı yardımlaşan, ödünç alan ve ödünç veren, birbirlerinin aletlerini ve malzemelerini kullanabilen, sıkı sosyal ilişkiler kurmuş olan, sayı bakımından çok fazla olmayan ailelerden kurulu küçük, yerel yapıdır. (Nirun,1991:169). Keleş'e göre ise komşuluk dar bir alanda yer alan daha çok yüz yüze ve kişisel ilişkilerin egemen olduğu, üyelerinin yürüme uzaklığı içindeki, ilkokul, oyun yeri, gezilik, bakkal, manav gibi ortak kent olanaklarından güçlük çekmeden yararlanabildiği küçük yerleşme birimidir (Keleş,1998:82). Komşuluk genel olarak aynı semtte, yakın mekanlarda oturan aileler arasındaki ilişkiye verilen addır (Ayata,1996:78). Ailenin veya ikametgâhın geniş çevresini mahalle, yakın çevresini de komşuluk oluşturur. Bu açıdan komşuluk, sadece bir ikamet yapıları gurubu değildir. Bir kompozisyonudur, bir bütündür (Bozkurt, 1961:51).

Komşuluk grubunda birkaç faktör birleştirici rol oynar. Bunlar yer, yüz yüze ilişki, dayanışma ve yardımlaşma, mahremiyet, samimi konuşmalar, dedikodu, fısıltı, eğlence, boş vakitlerin beraberce geçirilmesi, ortak alâkalar, kültürel bağlar, milliyet, lisan, öğrenim ve eğitim derecesi, mali seviye, ekonomik tüketim gücü, karşılıklı yardımlaşma gibi faktörlerdir. Bu faktörlerden bazılarının bir araya gelmesiyle komşuluk meydana gelir. (Nirun,1991:175).

Sosyal işlev bağlamında komşuluğun (özellikle Türk toplumundaki) karşılığını dayanışma, yardımlaşma olarak da düşünebiliriz. Bu yardımlaşma ve dayanışma hayatın bütün alanlarında kendini gösterir. Aileler, karşılaştıkları güçlükleri aşmak için akraba, hemşeri ya da komşudan yardım almaktadırlar (Şenyapılı,1982:110). Köyde harman yeri yardımlaşmaları, gecekondularda inşaatı hep birlikte yapmalar, cenaze, düğün gibi olağan dışı günlerde emek yardımı, çocukların bakımına yardımcı olma, hastalıklarda destek olma, ailevi sorunlarda arabulucu olma, komşular arası küçük borç alış-verişleri, alacakların ödenme sürelerinin genişletilebilmesi, iş bulmaya yardımcı olunması gibi faktörler verilebilecek örneklerdendir. Ayrıca genellikle kadınlar arasında görülen ufak ev eksiklerine yönelik, ekmek, tuz, kahve, limon istenmesi veya karşılıklı yemek pişirilmesi gibi durumlar da komşuluk ilişkilerindeki maddi dayanışma standartlarında sayılabilecek davranışlardandır. Bu bağlamda her aile kendi standartlarına uygun mahalli seçer. Böylece hem sosyal açıdan kendini güvende hissedeceği, hem psikolojik olarak korunabileceği, duygu ve düşüncelerine dayanak olabilecek hem de maddi yardımlaşma ve dayanışma olarak komşuluğu seçmiş olur.

Komşuluk aynı zamanda bir oto kontrol mekanizması olma özelliği taşır. Komşuluk sisteminin önemli bir yer tuttuğu semtlerde özellikle kadınlar arasındaki dedikodu mekanizması semtteki soyut normlara uymayanı hemen belirler ve onu tüm bölgeye ilan eder ve dedikoduya hedef olan için bu durum o kişiyi gruptan dışarı itme vazifesi görür. Bu yolla bir sosyal kontrole maruz kalan bireyler de ya belirlenen standartlar içine döner ya da sonuçta dışlanacağı için o semti terk etmek zorunda kalır. Zaten bu tür komşuluğun yakın ilişkilere dayandığı semtlerde komşular arası konuşulan konuların başında ev, çocuk, eş gibi mahrem yaşama ilişkin konular ve bölgede yaşayan diğer bireyler hakkında yapılan yorumlamalar gelmektedir (Tatlidil,1989:12-35). Bu bağlamda dedikodu, zamanında ve yerinde yapılan jestler, istihza, boykot, komşuluk grubunun müeyyide şekilleridir. Bu aynı zamanda, komşuluk grubunun da bir alâmetifarikasıdır. Söz konusu oto kontrol asayiş konusunda da kendini gösterir. Sadece birbirlerini değil, birbirlerinin eş-dost ve akrabalarını da tanıyan komşular, dışarıdan semte, sokağa ya da ikamet edilen binaya gelen yabancıları da yakından takip etmek, gerekirse neyi veya kimi aradıklarını sormak suretiyle dışarıdan gelebilecek muhtemel tehlikelere karşı da bir güvenlik şeridi görevi üstlenir. Tüm bunlar komşuluk grubunu diğerlerinden ve yabancıardan sınırlar.

Komşuluğun sosyal işlevlerinden bir diğeri de daha ziyade ev hanımı statüsünde olan bayanlar için bir boş zaman aktivesi olarak işlev görmesidir (Tezcan,1977: 64). Günün neredeyse tamamını evde geçiren ev hanımları için komşuluk, daha anlamlı ve gerekli hale gelmektedir. Bunun tabii bir sonucu olarak da kadınlar komşuluk ihtiyacını erkeklere oranla daha çok duymaktadır. Tıpkı kadınlar gibi özellikle emekli olan yaşlılar içinde samimi ve duygusal bir komşuluk, huzur yeri olarak aileden sonra kendini gösterir. Yüz yüze sosyal ilişkilerle yaratılan sıkı bağlılık derecesi, komşuluk grubunda en yüksek seviyesine ulaşır.

Komşuluğa özel karakter katan, komşular arasında ortak yaşantılarla takviye gören samimi etki hallerine tekabül eden, yerleşmiş anlaşma sembolleri de komşuluğun sosyal işlevlerinden biridir. Yabancılar için hiç bir anlam ifade etmeyen tavır, hareket ve ifadeler komşuluk gruplarında komşular için özel anlamlar taşır ve komşuluğun ahengini kolaylaştırır. Şehrin çeşitli semtlerine göre değişik derecelerde kendini gösteren bu semboller komşular arası sıkı ve samimi bağlarla daha da artar ve kuvvetlenir. (Nirun,1991:172). Kısaca komşuluk öyle bir toplumsallaşmadır ki, herhangi bir resmi muameleye lüzum göstermeden kendi tabii kanunları içinde vücut bulur. İnsanların yüz yüze temas ihtiyacı, mahrem ve samimi konuşma duygu ve düşüncelerini paylaşma komşuluk ilişkilerinin psikolojik alandaki temel unsurlarını teşkil eder.

Ayrıca günümüzde toplumdaki bireylerin çoğu özellikle 50 yaş üstündekiler komşuluk ilişkilerinde büyük değişiklikler olduğunu ve komşuluğun bozulmaya başladığını düşünmektedirler. Yaşanılan semtin sorunları ilkökul mezunları arasında %71.4 oranında komşularla karşılıklı konuşulurken bu oran üniversite mezunları arasında %48'e düşmektedir. Çalışmayan veya düşük gelir

seviyesindeki bireyler yaşadıkları bölgedeki sorunları daha çok akraba ve komşuları ile konuşmayı tercih ederlerken, eğitim seviyesi yüksek bireyler bu sorunları daha çok yabancı şahıslarla tartışırlar. Yani alt gelir grubunda olan bölgelerde ortak yaşanan semtin, bölgenin sorunları bile gerekli makamlardan önce komşular arasında konuşulur (Ayata,1996: 71).

Yukarıda söylenenler bağlamında konuya bakıldığında görülmüştür ki modern dünyanın en önemli oluşumu olan sanayi toplumu ve sanayi kentleri bütün dünyada bireyselliğe, çıkarıcılığa, yalnızlığa doğru bir yönelim oluşturmalarına rağmen Türk toplumu için akrabalık ve komşuluk hala önemli bir sosyal ilişki türü ve dayanışma, yardımlaşma mekanizmasıdır. Bu özellikler toplumu içindeki alt ve orta gelir grubuna dahil bölgelerde ve bu bölgelerde yaşayan bireylerde oldukça ön plandadır.

Ancak şu unutulmamalıdır ki, komşuluk ilişkilerine ister millî, ister evrensel, isterse de dinî açılarından bakılsın öğreti ve uygulamada temel niteliğinin karşılıklı "yardımlaşma" ve "dayanışma" olduğu görülür. Bu konuda sosyologlar, antropologlar, etnologlar ve folkloristler aynı görüşü paylaşmaktadırlar (Dönmezer, 1978:223; Erdentuğ, 1977:46-94; Çağatay, 1987:45).

3. TÜRKİYE'DE KOMŞULUK

Her toplumda komşuluk ilişkileri söz konusudur. Kimi toplumların komşuluk anlayışları, âdetleri birbirine benzese de, her toplumun kendine özgü komşuluk geleneklerinden, âdetlerinden, davranış biçimlerinden söz etmek doğru olur. Hatta bir toplumun farklı sosyal grup ve tabakaları arasında bile komşuluk ilişkileri çeşitlilikler, farklılıklar gösterebilir. Türkiye'de köy, kasaba ya da kentlerde olsun geleneğe bağlı toplum kesimlerinde komşuluğa büyük önem verilir. Komşuya saygılı olmaya, komşularla uyum içinde birlikte yaşayıp gerektiği hallerde birbirine yardım etmeye ve dayanışma içinde bulunmaya özen gösterilir.

Komşuluğa verilen bu önemin en güzel ifadelerinden birini de atasözlerimizde buluruz : "Komşuluk hakkı Tanrı hakkıdır", "Komşuluk kardeşlikten ileridir", "Komşu iti komşuya ürümez", "Komşu komşunun külüne muhtaçtır", "Hayır dile komşuna, hayır gelsin başına", "Komşun sakalını yoldularsa sen dahi sakalını yülüt (kestir)", "Komşuyu komşudan sorarlar", "Komşuna iki inekli (öküzlü) iste ki, kendin bir inekli (öküzlü) olasın", "Komşu kızı almak, kalaylı kaptan (tastan) su içmek gibidir", "Komşunun ekmeği komşuya borçtur", "Ev alma, komşu al", gibi. Bu atasözlerinin bir kısmı çok eskilere gitmektedir (Aksoy,1971). Bu da bize Türk töresinde komşuya verilen önemin yeni olmadığını göstermeye yeterli bir delildir. Meselâ, komşuya saygının gözetilmesinin gerektiğini dile getiren "Kurt komşusunu yemez" atasözü, Kaşgarlı Mahmud'un "Divan-ı Lügat'it-Türk' adlı eserinde yer almaktadır. Yine günümüz Türkçe'sinde kullanılan "Ev alma, komşu al" atasözünün 13. yüzyılda kullanıldığını biliyoruz (Dilçin,1991:167). Bu atasözü, bir taraftan komşuluğun önemini dile getirirken, diğer taraftan dolaylı da olsa, "iyi komşu"nun yanı sıra "kötü komşu"nun olabileceği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Bununla ilgili başka bir atasözü de "Kötü komşu insanı hacet sahibi yapar" şeklindedir. Aynı düşünceyi 13. yüzyıl da şair Hoca Mes'ud başka bir atasözünüyle dile getirmektedir: "Ne bilsün yavuz (kötü) komşu yavuz olur. Yavuzlara şeytan kulavuz olur" (Dilçin,1991:167).

Türkiye'de komşuluk ilişkilerini belirleyen hukukun ana çizgilerinin ortaya konmasında İslâm inancının da büyük bir önemi vardır. Bu hususta bilhassa, "Cibril hiç durmaz, komşu hakkına hürmet olunmasını bana vasiyet ederdi, hatta ben yakında (Allah'ın emriyle) komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım.", "komşusu aç iken kendi tok yatan bizden değildir." Hadis-i Şerifleri de belirleyici bir rol oynamış, komşuluk bağlarının güçlenmesine katkıda bulunurken aynı zamanda komşuluğu denetleyici etki sağlamıştır. Komşusunun zulmünden, şerrinden emin olmadığı kişinin kâmil imana erişmiş olamayacağına işaret eden hadis de bu cümledendir. Komşuya eza etmemek, onlarla güzel geçinmek, hayırhah olmak, onları zarardan korumak, nasihat edip görüp-gözetmek gibi emirler, İslâm'da komşu hukukunun temel esaslarını oluşturur. Buna göre, Müslim, kâfir, abid-fâsik, dost-düşman, mukim-misafir, menfaatli-mazarratlı, yakın-uzak istisnasız bütün komşular komşu tabiri içine girebilmektedir. Bu hükümler çerçevesinde komşuluk, yer yer akrabalığa dahi ağır basan niteliği ile bizim toplumumuzda çok ciddiye alınan ve titizlikle riayet edilen bir ilişkiler bütünü olmuştur.

20. yüzyılın ortalarından itibaren ülkemizde kırdan kente göçün etkisiyle çok geniş boyutlara ulaşan nüfus hareketleri ve hızlı kentleşme sonucu, yüzyılın başlarında genelde kırsal bir toplum özelliği taşıyan şehirlerde, öncelikle çekirdek aile kavramı yerleşmiş, hatta tek başına yaşayan veya tek başına çocuk yetiştiren insanlar da artmaya başlamıştır. Bununla birlikte daha küçük ve kullanışlı, maliyeti düşük, bakımı, temizliği, dekorasyonu kolay evin önemi artmış, mimaride insani ölçek kavramı yerleşmeye başlamıştır. TV-internet kullanımı insanların ev içindeki yaşam biçimini kökten değiştirdiği, hatta ev içi yaşam zamanını arttırdığı için, konutların mimari programında değişiklikler olmuştur. Eskiden ninelerin oturduğu köşede şimdi artık televizyon oturmakta ve izlensin – izlenmesin sürekli olarak açık kalmakta, tüm bunlarda komşuluk ilişkilerine olumsuz yönde yansımaktadır. Özellikle kişisel bilgisayarların ve internetin gelişip yaygınlaşması ve bunun dayandığı enformasyon ağlarının hızla çoğalması, son derece basitleşmiş ve ucuzlanmış kullanıcıların gündelik hayatın her alanındaki değişik türden ilgilerin birer parçası olarak yaygın bir şekilde internet kullanımı ile ortak düşünce ve eylemler üreten kişilerin, katılımcı kültürler oluşturmaları söz konusudur. Nihayet oluşturulan bu kültürlerin de anında, zaman/meکان sınırlamalarından arınmış ve aracısız olarak sürekli bir iletişim imkanı yaratacak şekilde gecikmeksizin diğer internet gezginlerine ulaştırılması hayal olmaktan çıkmıştır. Bu da toplumsal, kültürel ve enformatik boyutlarda büyük değişimler yaşanmasına neden olmaktadır (Gürcan, 1998: 1446; Ritzer, 2000: 56; Liska&Grune, 1999: 37; Aksoy, 1996: 163; Kozanoğlu, 1997: 99). Bir nevi sanal cemaat oluşumuna ortam hazırlayan bu süreç beraberinde geleneksel komşuluk ilişkilerini de deforme etmiştir.

Eskiden çok önemli bir faktör olarak, yerel faktörden sonra gelen ve komşuluğu etkisi altında tutan akrabalık bağları da sosyal hayat alanındaki yatay hareketlilik olayları ile kuvvetini kaybetmektedir. Şehir sosyal hayat alanındaki yaşama tarzlarının artan hareketlilik dereceleri ile ters orantılı olarak komşuluk grubunun prestijinin azaldığı söylenebilir. Yine sosyal hayat alanı ile ilgili olarak, çeşitli haberleşme araçları -radyo, televizyon, gazete, dergi v.b.- şehir sakinlerinin dikkatlerini ayrı ayrı yönere dağıtmıştır. Onları hayatın belirli zamanlarında farklı alemlere yöneltmiştir. Teknikle paralel olarak gelişen, ekonomik müesseseler de komşuluktan beklenen karşılıklı yardımlaşma şekillerinde değişiklikler yaratmış ve kırsal hayat alanında canlılığını kısmen koruyabilen maddî yardımlaşmalar, şehir sosyal hayat alanında az görünür olmuştur. (Nirun,1991:170).

Yapılan araştırmalara göre Türkiye'de ki bireylerin farklı sosyo-ekonomik seviyede olmalarına, farklı bölgelerde, illerde ve semtlerde oturmalarına, yaşam tarzlarının oldukça farklı olmasına rağmen en çok sosyal ilişki kurdukları insan grupları sırasıyla akraba, komşu ve iş arkadaşlığıdır. Bu sıra D.P.T.'nin aile araştırmasına göre kente göç eden kır kökenli ailelerde de değişmemektedir. Yani Türk insanı için komşuluk, sosyal anlamda ne kadar değişik mekanlarda bulunurlarsa bulunsunlar kan bağıyla kurulan akrabalık ilişkilerinden sonra gelen en önemli sosyal ilişkidir. Özellikle bu ilişkiler düşük eğitim seviyesine sahip ve 60 yaş üstü bireylerde oldukça fazladır. Buna göre, ilkokul mezunlarında ilişkilerin %59.7'si akraba ile, %32.3'ü komşu ile, %6.5'i ise iş arkadaşlarıyla yapılmaktadır. 60 yaş üstü bireylerde komşuluk ilişkileri oranı ise %39.4'tür. Eğitim seviyesinin ve ekonomik gücün yükselmesiyle bireylerdeki ve bu bireylerin oturduğu semtlerdeki komşuluk ilişkilerinin de düşüşe geçtiği yadsınamaz bir gerçektir. Üniversite mezunu olup iyi bir ekonomik seviyeye sahip olan insanların %45.3'ü akraba ile; %15.8'i komşu ile; %22.1'i iş arkadaşı ile sosyal ilişki kurmaktadır (DPT,1993). Toplu Konut İdaresi tarafından İstanbul'da yapılan bir araştırmada da sosyo-ekonomik gelir seviyesinin düşük olduğu semtlerde komşuluk ilişkilerinin, gelir seviyesinin yüksek olduğu semtlere oranla daha sıkı ve güçlü oldu tespit edilmiştir. Araştırmada gelir ile sosyal etkileşim arasında ters bir orantı olduğu ortaya çıkmıştır (Dülgeroğlu&Aydınlı&Pulat,1996:138-142). Olcay ve Vacit İmamoğlu'nun Ankara'da yapmış oldukları araştırma ile Dülgeroğlu, Aydınlı ve Pulat'ın İstanbul'da yapmış oldukları araştırmada da benzer bir sonuç çıkmıştır (İmamoğlu&İmamoğlu,1996:64). Buna göre, komşuluk ilişkilerinin temelini teşkil eden, iyi niyet üzerine bina edilmiş, samimi, sıcak, teklifsiz ve güven esaslı ilişkilerin özellikle 1980 sonrası süreçte sekteye uğradığı görülmektedir.

2004 yılı Haziran ayında Konya il merkezinde yapılan araştırmamızda komşularla görüşme oranının %85,5; gerektiğinde komşularla ekmek, tuz, şeker, alet edevat vb. yardımlaşmanın % 73,7; ev temizliği, çocuk bakımı, küçük çaplı tamiratlar, apartman temizliği vb. konularda yardımlaşma oranının %40,5; borç para alış verişinde %35,3 birlikte pikniğe ya da tatile gitme oranının ise %24,8 şeklinde yansıdığı görülmüştür. Başka bir ifade ile samimiyet ve karşılıklı güvene dayanan komşuluk ilişkilerinin bir göstergesi olan söz konusu yardımlaşma

alanlarındaki nitelik ve niceliğin artması ile doğru orantılı bir düşüş göze çarpmaktadır. Komşularla ilgili kanaatlerin önem derecesine bakıldığında da komşuların dini inançlarına bağlı olması %96; dürüst ve namuslu olmaları %98,5; mahremiyete dikkat etmesi %98; çocuk sayısı %24 oranında önemsendiği ortaya çıkmıştır. Araştırmanın bir diğer dikkat çekici sonucu ise konut tipi ile komşularla görüşülüp görüşülmediği arasındaki ilişkiye bakıldığında, çok katlı binalarda komşularıyla hiç görüşmeyenlerin (sitede ikamet edenlerin % 19,8'i, apartmanda ikamet edenlerin % 16,7'si) oranının arttığı, konut tipi ile komşularla hangi alanda görüşüldüğü arasındaki ilişkiye bakıldığında ise sitede ikamet edenlerin % 30,9'unun, apartmanda ikamet edenlerin % 23,2'sinin komşularıyla merdiven aralığı ve asansörde görüştüğü görülmektedir. Komşularıyla merdiven aralığında görüşenlerin % 70,7'sini apartman tarzı konut tipinde ikamet edenler, % 24,1'ini ise site tarzı konut tipinde ikamet edenler oluşturmaktadır. Ayrıca komşularıyla asansörde görüşenlerin % 64,7'sini site tarzı konut tipinde ikamet edenler, % 35,3'ünü ise apartman tarzı konut tipinde ikamet edenler oluşturmaktadır. Bu durum konut üniteleri arasındaki mesafe ve binalardaki giriş, merdiven aralığı, asansör vb. gibi ortak alanların özellikle çok katlı konutlarda yaşayan insanların etkileşim örüntüsü açısından ana belirleyici etken olduğunu göstermektedir. Yine aynı çalışmada eğitim ve gelir düzeyinin artışı ile komşuluk bağlarının zayıfladığı görülmüştür (Koyuncu, 2005:115-126)

Yine aynı yılın Ekim ayında Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından Konya il merkezinde yapılan Konya'da Komşuluk Araştırması'nda da komşuluğun bireylere ne anlam ifade ettiği sorusuna örneklemenin %18,6'sı dostluk, %16,9'u ise yardımlaşma cevabını vermiş, komşularla ilgili kanaatlerin önem derecesi açısından ise komşuların dini inançlarına bağlı olması %92,3; dürüst ve namuslu olmaları %99,8; mahremiyete dikkat etmesi %99,2; çocuk sayısı %31,6 oranında önemsendiği ortaya çıkmıştır. Konut tipi ile komşuluk ilişkilerindeki samimiyete bakıldığında çok katlı yapılarda ilişkinin zayıfladığı gözlenmiş, buna karşın lüks yerleşim yerleri olan bahçeli villalarda görüşme sıklığının artması dikkate değer bir sonuç olarak gözlemlenmiştir. Bu durum getto özelliği taşıyan mekanların kendine özgü ayrı bir oluşturmuş olması ve genel olarak benzer sosyal statü ve dünya görüşüne sahip bireylerden oluşması ile açıklanabilir. Bir diğer sonuç ise hemen hemen tüm araştırmalarda gözlemlendiği üzere eğitim ve gelir düzeyi arttıkça komşuluk ilişkilerinin zayıfladığının görülmesidir (Konya Büyükşehir Belediyesi, 2006:34-143).

Bir diğer incelemede ise Türk insanının iyi ve kötü komşuyu önce iyi insan ilişkileri daha sonra da maddi manevi yardımlaşma kriterlerine göre belirlediği ortaya çıkmıştır. Türk toplumu iyi komşuyu iyi insan ilişkileri kuran yani selam veren hal-hatır soran, sohbet edebilen, sıkıntılı durumlarda yardım eden, komşu hakkını gözetken kişi olarak görürken, kötü komşuyu iletişim kurulamayan (bu durumdan da çok fazla pişmanlık duyulmayan hatta bu tür insanlara yakınlaşmayı da düşünmeyen) soğuk, iletişime kapalı, çevresine fiziki veya soyut olarak zararları olan kişi olarak görmektedir (Ayata,1996:70-71).

Bunların dışında komşuluğun tanımları içinde yer alan "sosyal alan yakınlığına dayalıdır" ifadesi de Türkiye'de ki komşuluk ilişkilerinde biraz esneyebilir. Çünkü Türk toplumunda bir kere oluşan komşuluk ilişkisi mekan değişikliği olsa da çeşitli iletişim yöntemleriyle sürmekte (özellikle kadınlar arasında) aradaki bağ koparılmamaktadır. Özellikle kentlerde yeni oluşan semtlerdeki konutlarda oturan kadınların yaklaşık 5/1'i komşularının kendi semtlerinin dışında olduğunu ifade etmişlerdir. Türk toplumundaki komşuluk ilişkileri ise büyük oranda istem dışı şekilde tesadüfi olarak konut yakınlığı kuran bireyler arasında oluşur. Ancak gecekondular komşulukları bu genellemenin dışındadır. Çünkü gecekondular bölgelerindeki komşulukların yaklaşık %30'u akrabalık ilişkilerine akraba yakınlığına dayanır. Yani gecekondular bölgelerindeki yerleşimler, gecekondular yapımları genellikle akrabaların hemen yanı başında olduğu için akrabalar doğal olarak komşu da sayılırlar. Oysa şehirdeki diğer bölgelerde konut komşuluğu tanışmayla, iletişim kurmayla gerçekleşir. Bu çeşit tanışmalar için hiçbir neden ve gerek olmadan da yapılabilecek hoş geldin ziyaretleri (Semte, apartmana yeni taşınanlara yapılan geleneksel özellik taşıyan bir tür kaynaşma, birbirini tanıma ritüelleridir. Komşuluk bu ziyaretlerden sonra şekillenir.) oldukça etkilidir. Alt ve orta gelir grubunun yaşadığı semtlerde komşuluk ilişkisinin başlaması için mekan yakınlığı yeterliyken, yeni orta sınıfta ve üst gelir seviyesine sahip bireylerin yaşadığı bölgelerde komşuluğun başlayabilmesi için bir vasıta gerekmektedir. Bu vasıta şahıs olabileceği gibi nesnel bir neden de olabilir. Yapılan araştırmalarda bu kesim için vasıta aracının çocuklar olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Çocuklar ebeveynlerinin çekingen ve mesafeli ilişkilerinin aksine çabuk ve rahat arkadaşlık kurabilirler. Bu da çocuğunu her yönden kontrol etmek isteyen ebeveynlerin bu arkadaşlıklarını incelemesine ve dolaylı yoldan çocuğunun arkadaşlarının aileleriyle tanışmalarına ve komşuluk ilişkileri kurmalarına yol açmaktadır. Kısaca yeni orta ve üst sınıflarda salt yakın oturmaktan kaynaklanmayan başka aracı bağlar da komşuluk; seçicilik, resmiyet, mesafelilik ve soğukkanlılıkla paralel gitmektedir. Zaten bu bölgelerde yükselen eğitim ve gelir seviyesine paralel olarak komşulukta bireysel uyum, ortak çıkarlar, benzer eğlence türleri, sorunların tartışılmasına dayalı olan yakın arkadaşlık şeklinde algılanır. Oysa gecekondular ve benzeri alt gelir gruplarının yaşadığı bölgelerde komşuluk, işler dışında kalan boş vakitlerin değerlendirilmesi, birlikte vakit geçirilmesi olarak algılanır. Çünkü bu kesim arasında piknik, eğlence faaliyetleri, sohbet, dedikodu, alışveriş, ufak tamir işleri gibi ilişkiler komşuluk dayanışması olarak oldukça önemsenir (Ayata,1996:70).

Söz konusu araştırmaların genel bir değerlendirmesi yapıldığında, komşuluk ilişkilerinin temelini teşkil eden, iyi niyet üzerine bina edilmiş, samimi, sıcak, teklifsiz ve güven esaslı ilişkilerin özellikle 1980 sonrası süreçte sekteye uğradığı görülmektedir. Başta hızlı kentleşme, göç, sanayi devriminin dayattığı yeni yaşama biçimleri, şehirlerdeki nüfus yoğunluğunun artması ve artışa paralel olarak gerek fiziki gerekse sosyal alanda değişim ve dönüşümlerin meydana gelmesi bireylerin gündelik hayata yönelik pratikleri üzerinde de etkili olmuş ve süreç özellikle insani

ilişkilerin daha resmi bir çerçevede gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. İlişkilerin resmîleşmesi beraberinde ilişkilerin sıklığını, yoğunluğunu ve samimiyetin derecesini de belirlemiştir.

SONUÇ

Dünyanın kentleşmesi, diğer bir ifadeyle kentli toplumun oluşumu, dünyanın modernleşmesinin bir sonucudur. Modernleşmenin sosyolojik açıdan en belirgin özelliklerinden biri sanayileşme ise bir diğeri kentleşmedir. Modern kentli toplumun temelini teşkil eden sanayileşme ve hızlı kentleşme sonucu, yüzyılın başlarında genelde kırsal bir toplum özelliği taşıyan şehirlerde, konutların mimari programında değişiklikler meydana gelmiştir. Ülkemizde de 1950'li yıllardan itibaren görülen, sosyo-ekonomik gelişmeler, kentlerimizi özellikle fiziki açıdan etkilemiş; gerek işlevsel, gerek estetik yönden tüm kentlerde bir sistem bozukluğu, bir belirsizlik yaşanmıştır. Teknolojik gelişmenin yanı sıra küreselleşmenin de etkisiyle büyük şehirlerin giderek çevre değerleri hızla tüketilmiş, mekan kimlikleri kaybolmaya yüz tutmuştur. Böylece, şehirler sosyo-psikolojik sorunların arttığı çevreler haline gelmeye başlamıştır. Ayrıca hızlı kentleşme ile kentlerin dikine büyüdüğü, bireylerin çok katlı apartmanlarda ve sitelerde ikamet ettiği, insanların ev ile iş arasına sıkıştığı bir durum ortaya çıkmıştır. Özellikle Büyükşehirlerde, 1940'lı yıllardan bu yana özel sektör ve yerel yönetimler aracılığıyla başlatılan konut uygulamaları, mahallelerdeki sosyal bağların kuvvetlenmesini engelleyen, komşular arası bağların gelişmesine izin vermeyen, insanlara sosyal ve psikolojik imkanlar tanımayan bu çok katlı yapılanma beraberinde komşuluk ilişkilerinin zayıflamasına da ortam hazırlamıştır. Bu açıdan, kent içindeki komşuluk birimleri tek tek incelendiğinde, sıkışık ve sıkıcı bir yapılanma sergiledikleri, toplu olarak incelendiklerinde ise dağınık ve kaotik bir görünüme sahip oldukları görülmektedir. Günümüzdeki yapılar, birçok kentte olduğu gibi bütünlüğü kaybolmuş, tekdüze bir mimari strüktürün oluşturduğu formdadır. Buna bağlı olarak, geleneksel dokudan farklı, kendi içine kapalı küçük komşuluk birimleri ve konut alanları oluşmuştur. Son dönemde hızla gelişen ve kentlerin ayrılmaz bir parçası haline gelen çok katlı yapılaşmanın, beraberinde birbirlerini tanımayan ve bir köy nüfusuna yaklaşan insanı bir araya getirdiği ve kent hayatının sürekli dinamik yapısı karşısında kapı karşı komşusunu bile tanımayan ya da selamlaşmadan öte geçmeyen bir komşuluk ilişkisinin oluştuğu görülmektedir.

İlişkinin sıklığı ve yoğunluğuna paralel olarak dayanışma ve yardımlaşmanın türü de değişmekte, içinde bulunulan sosyal sınıf, dünya görüşü, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi, maddi ve manevi yardımlaşmanın oranını etkilemektedir. Sadece komşularla görüşme sıklığı değil; aynı zamanda görüşülen komşu sayısı da farklı sosyo-ekonomik koşullara sahip bireyler arasında farklılık göstermektedir. Nitekim son zamanlarda teknik araç ve gereçlerin çeşitli iş kollarında yaygın biçimde kullanılmaya başlanması imcece geleneğinin de zayıflamasına yol açmıştır. Yardımlaşma özellikle erkekler arasında daha da azalmakta, bu da erkelerin komşularıyla olan birincil ve samimi ilişkilerini olumsuz

yönde etkilemektedir. Komşuluktan beklentilere bakıldığında, dini inançlarına bağlı, dürüst, namuslu, mahremiyete dikkat eden, dedikodu yapmayan, maddi ve manevi yardımlaşmaya önem verdiği gözlenmektedir. Bu noktada, kurulan ilişki de bireyin ve ailenin tercihinden ziyade, kiminle ilişki kurulacağını belirleyen daha ziyade geleneksel, dini ve toplumsal yapılarıdır.

Son kertede şunu söyleyebiliriz ki, gerek kırsal alanda gerekse kentlerde niteliği, formu, davranış örüntüleri, beklentileri değişmiş olsa da komşuluk ilişkilerinin devam ettiği görülmekte ve yazımızın başında değindiğimiz kimi düşünürlerin öngördüğü gibi bir yok olma, yalnızlaşma ve çözümlenmenin olmadığı görülmektedir. Özetle komşuluk, başta büyük şehirler olmak üzere nitelik değiştirmekte fakat yok olmamaktadır. Komşular arası ilişkilerin yoğunluğundan yardımlaşmanın türüne, görüşme alanlarından komşular arasında dayanışma ve çatışma alanlarına, komşularla ilişki biçiminden komşular arası anlaşmazlık konularına ve hatta semt sorunlarına ortak çözüm arayışlarına kadar birçok değişim gözlenmektedir. Ancak bu değişim bir çözüme ya da yok oluşu değil, ilişkilerin tipi ve türünün değiştiğine işaret etmektedir.

Son olarak üzerinde önemle durulması gereken bir diğer noktada ülkemizde komşuluk ilişkilerine yönelik araştırmaların yok denecek kadar az olmasıdır. Nitekim var olan araştırmalar da komşuluk ilişkileri kendi bütünlüğü içerisinde bağımsız olarak irdelenmemekte, daha ziyade konut memnuniyeti çerçevesinde bir alt bölüm olarak ele almaktadır. Toplumsal açıdan önemi ve işlevleri göz önüne alındığında sosyal dokunun en temel yapı taşlarından biri olan komşuluğa günümüz sosyologlarının nasıl baktığına dair neredeyse hiçbir veri bulunmamasının yanı sıra gerek sosyoloji bölümlerince okutulan ve tavsiye edilen kitaplarda gerekse akademik makalelerde hemen hemen hiç yer almaması da konunun önemini bir kat daha artırmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ö. A., (1971), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I., Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- AKSOY, A. (1996), "İnternet ve Demokrasi", Diyalog, Sayı: 1 (1996/1), s. 159-170
- AKTAY, Y., (2007), "Küresel Kentleşme ve Kentsel Kimlik", Yerel Yönetimler Kültür Şurası 01 – 02 Eylül 2006 Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay.:123.
- AYATA, S., (1996), Konut Komşuluk ve Kent Kültürü, T.C Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yay., Konut Araştırmaları Dizisi:10, Ankara.
- BAUMAN, Z. (1995), Making and Unmaking Stranger, Thesis Eleven, 43.
- BAUMAN, Z. (1998a), Postmodern Etik, Çev, A. Türker, Ayrıntı Yay., İstanbul.

- BAUMAN, Z. (1998b), *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- BAUMAN, Z. (1999), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- BAUMAN, Z. (2001), *Parçalanmış Hayat*, Çev. İ. Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- BOZKURT, O., (1961), *Komşuluk, İkametgâhın yakın çevresi*, İ.T.Ü. Yay., İstanbul.
- BYRD, M., (1978), *London Transformed: Images of the City in the Eighteenth Century*, Yale University Press, New Haven.
- ÇAĞATAY, T., (1987), *Günün Sosyolojisine Giriş*, Atatürk Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, (1993), *Yıllık Araştırma Verileri 1993 Yılı Sonuçları*, DPT Yay., Ankara.
- DİLÇİN, C., (1991), *Mes'ud Bin Ahmed, Süheyl ü Nev-Bahar*, İnceleme-Metin-Sözlük, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- DÖNMEZER, S., (1978), *Sosyoloji*, Savaş Yay., İstanbul.
- DÜLGEROĞLU, Y., AYDINLI, S., PULAT, G., (1996), *Toplu Konutlarda Nitelik Sorunu*, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yay., Konut Araştırmaları Dizisi: 4. Ankara.
- ERDENTUĞ, N., (1977), *Sosyal Adet ve Gelenekler*, Kültür Bakanlığı Yay., Sayı:254., Ankara.
- FİSCHER, C. S., (1977), *Networks and Places*, Free Press, New York.
- FLANAGON, W., (1993), *Contemporary Urban Sociology*, Cambridge University Press, London.
- GANS, H., (1962), *Urbanism and Suburbanism as a Way of Life*, in A. M. Rose ed. *Human Behaviour and Social Processes*, Houghton Mifflin, Boston.
- GİDDENS, A., (2000), *Sosyoloji*, Ayraç Yay., Haz. H. Özel & C. Güzel, İstanbul
- GLAZER, N., (1984), *Notes on Sociological Images of the City*, Der: L. Rodwin and R. Hollester, *Cities of the Mind*, Plenum Press, New York.
- GÜRCAN, H. İ., (1998), "İnternet, Küreselleşme ve Sanal Toplum", *Yeni Türkiye*, Sayı: 20 (Mart-Nisan 1998).
- HALL, S. (1998), *Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler*, Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi, ed. A. D. King, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.

- İMAMOĞLU E. O., İMAMOĞLU, V., (1996) İnsan, Evi Ve Çevresi: Ankara'da Bir Toplu Konut Araştırması, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yay., Konut Araştırmaları Dizisi: 15. Ankara.
- KELEŞ, R., (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, Ankara.
- KOENİGSBERG, M., (1968), Urban Development: An Introduction to the Theories of Lewis Mumford, Der: S. Fawa, Urbanism in World Perspective, Crowel Company, New York.
- KOYUNCU, A., (2005), Konya'da Komşuluk İlişkileri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, S.Ü., Konya.
- KOZANOĞLU, C., (1997), İnternet, Dolunay, Cemaat, 2.Baskı, İletişim, İstanbul.
- LEFEBVRE, H., (1998), Modern Dünyada Gündelik Yaşam. Çev. İ. Gürbüz. Metis Yay., İstanbul.
- LİSKA, A. & GRUNE, I., (1999), "Bir Post-Modern Kültür Olarak İnternet 2.6 Versiyonu", Çev. Doğan Bıçkı, Bilgi ve Toplum, Sayı: 2
- MC DONALD, J., (1974) Chain Migration, Ethnic Neighbourhood Formation and Social Networks, Der: C. Tilly, An Urban World, Little Brown and Company, Boston.
- MAROTTA, V. (2005), Urban Sociology and the Stranger, TASA (Australian Sociological Association) Conference Proceedings University of Tasmania, 6-8 December 2005, 1-10.
- NİRUN, N., (1991), Sosyal Dinamik Bünye Analizi, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Sayı:56. Ankara.
- REİSS, A., (1974), Rual Urban and Status Differences in Social Contacts, Der: E. Tilly, An Urban World, Little Brown and Company, Boston.
- RİTZER, G., (2000), Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek, Çev. Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- SENNETT, R. (1999), Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam, Çev. S. Sertabiboglu & C. Kurultay, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- SENNETT, R. (2002), Kamusal İnsanın Çöküşü, Çev. S. Durak ve A. Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- SİMMELE, G., (1950a), The Metropolis and Mental Life, (In.) The Sociology of George Simmel, Translated K. Wolff. New York: The Free Press, 409-424.
- SİMMELE, G., (1950b), The Stranger, (In.) The Sociology of George Simmel, Translated K. Wolff, New York: The Free Press, 402-408.
- SUTTLES, G., (1974), The Social Construction of Community, University of Chicago Press, Chicago.

- ŞENYAPILI, T., (1982), "Ankara Gecekondularının Ekonomik Profili" Kentsel Bütünleşme, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Ortak Semineri, Ankara.
- TATLIDİL, E., (1989), Kentleşme ve Gecekondu, Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir.
- TEZCAN, M., (1977), Boş Zamanlar Sosyolojisi, Ankara Ün. Eğitim Fakültesi Yay. Ankara.
- TİLLY, C.&Brown H., (1974), On Uprooting Kinship and the Anspices of Migration, Der: C. Tilly, An Urban World, Little Brown and Company, Boston.
- WIRTH, L.(1938), Urbanism as a Way of Life, in p. Hatt and A. J. Reiss eds. Cities and Society, Free Press, New York.